

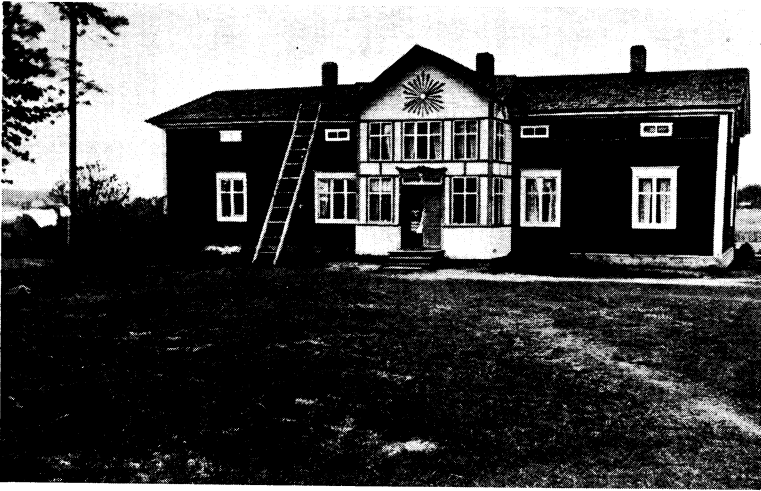
KREETA HAAPASALO

»Hän soittaa ja laulaa suuren määrän sekä omia että toisten lauluja, puhtaasti kuin kello, hyvin kauniilla ja taipuisalla äänellä» (Z. Topelius).

Keskipohjalaisen kansanlaulajan ja kanteleensoittajan Kreetta Haapasalon ilmestyminen vuoden 1853 tammikuussa helsinkiläiskoteihin ja -saleihin antoi aiheen Zakarias Topeliukselle esitellä lehtensä¹ lukijakunnalle uusi, yllättävä vieras: »Puhakka (kansanrunojen esittäjä) oli täällä; Puhakka sanelee oivallisesti, mutta melodia ei ole hänen ulottuvillaan. Tuskin hän oli poistunut, kun jo täydellinen kansanlaulu uskaltautui, köyhyyteen verhottuna, koko kauneudessaan ja omalaatuisuudessaan upeihin, sille vieraihin Suomen pääkaupungin palatseihin.» Tällaisin suosituksin tämä kansallisoittimemme kuuluisin helkyttäjä, puutteen köyhältä kotiseudultaan ajama Kreetta Haapasalo aloitti laajat, kahteenkymmeneenneljään Suomen kaupunkiin sekä Pietariin ja Tukholmaan ulottuvat, lähes neljän vuosikymmenen kuluessa useimmiten hevoskyydissä tehdyt esiintymismatkansa.

Kreetta syntyi 13 päivänä marraskuuta 1813 Kaustisella talollisen Jaakko Matinpoika Järvilän (s. 10. 4. 1779, k. 15. 1. 1849) ja hänen vaimonsa Liisa Eliaantytären (o.s. Björn, s. 15. 9. 1774, k.

¹ Hels. Tidn. 1853, n:o 8.

Kreetta Haapasalon synnyinkoti oli Kaustisella Järvilän Vanhantalon (kuvassa nykyisellään) naapurina eli kuvan vasemmassa laidassa näkyvällä paikalla. Valok. E. Ala-Könni 1956.

14. 6. 1860) viidentenä eli sisarussarjan nuorimpana lapsena. Pitäjän kotiseutuyhdistyksen arkistoiman, alkuaan Kreetan saneleman kuvauksen mukaan hän aloitti soitonharjoituksensa kuusivuotiaana näppäilemällä pian omaa kuusikielistään. Virikkeen antaja oli Järvilän Vanhantalon Juho-isäntä, joka soitti sekä »suurta, mustaa kanteletta» että viulua. Musiikin harrastus olikin pienessä Kaustisen kappelissa 1800-luvulla niin yleistä, että paikkakuntaa on nimetty »musiikin kodoksi»¹.

Varhain ilmenneet laulajan ja soittajan lahjansa »Kantele-Kreetta» — joksi kotiseutu häntä myöhemmin nimitti — arveli perineensä lähinnä äidinisältään, Ruotsin vallan aikaiselta laulutaitoiselta sotamieheltä, Oosilla asuneelta Elias Björniltä.² Musiik-

¹ Högsommar-turistens återresa till sydligare delar af vårt land, den östra vägen. Hufvudstadsbladet 1868, n:o 283; Borgå. — —. Borgåbladet 1868, n:o 45.

² Hänestä on johdettavissa myös toinen, Halsuan seudun kanteleensoittajien sukuhaara.

kiin taipuva lapsi tapaili aluksi sävelmiä kanteleella ja viululla jättäen kuitenkin pian jälkimmäisen. Niinpä helähtivät laulusävelmät »Tyttö meni lehdosta lehtoon», »Tukin, pukin», »Taa-vetti» ja »Vintturin kiirutta». Ylitalon isännän alkeisopetuksen jälkeen velipuoli Aapeli Aaroninpoika Järvilä (s. 8. 7. 1802) valmisti soittavalle sisarelleen leppäisen, kaksipuisen, puuvääntimillä varustetun kanteleen, jolla kotoinen harjoittelu jatkui. Kolmentoista iässä Kreetta jäi avioituneen Kaisa-sisarensa (s. 14. 2. 1804) ja tämän miehen Juho Kopsalan (s. 1803) holhoukseen vanhempien ryhtyessä syytingille. Viiden vuoden kuluttua Kreetta-tytär palasi vanhempiensa luo suorittaen sekä kotona että omassa ja lähikylissä ompelua, kunnes otti »piianpestin» kolmeksi vuodeksi läheiseen Elias Järvilän taloon.

Nuoren Kreetan musiikin harrastus keskittyi lähinnä kanteleen sormitteluun, vaikka hänen laulunlahjansa tuskin jäivät tällöinkään huomiotta. Eräs 1860-luvun matkailija¹ ei pidäkään Kreetan taitoa minään erityisenä poikkeuksena, sillä lyyrillisten laulujen esittäminen oli tällöin siksi yleistä, että laulava neitonen kuului ikään kuin kotiseudun maisemaan. Tämän, tavallisesti joukkoesityksenä tapahtuvan laulunviljelyn iäkäs Kreetta unohti mainita muistellessaan vaivalloisia elinvuotiaan kirjaanpanijalle Varkaudessa vuonna 1890: »Silloin en vielä laulanut, vaan kun tuli aika ihmisenä suruja ja murheita, niin sitten minä vasta lauluun puhkesin.»²

Kreetta Järvilä vihittiin 24. 6. 1837 avioliittoon kruunupäisenä (»i full skrud») morsiamena talollisenpoika Joonas Tanelinpoika Huntuksen (aik. Virkkala) kanssa, joka oli syntynyt Kaustisella 13. 1. 1814 ja kuoli Varkaudessa 20. 5. 1890. Avioliitosta syntyi yksitoista lasta: 13. 12. 1837 Maria (muutti 1875 Vetelistä Leppä-

¹ Högsommar-turistens återresa . . . Hufvudstadsbladet 1868 n:o 284.

² Lilli Rainion käsikirjoitus Kaustisen kotiseutuyhdistyksen arkistossa.

KREETA HAAPASALO

Valokuvattu Jyväskylässä laulujuhlien aikana 1887. Sibelius-museon kokoelmat,
Turku.

virran pitäjään), 2. 7. 1839 Juho Jaakko (heikkomielinen »Haka-Jaska», k. 22. 6. 1911), 5. 4. 1841 Joonas (otti 1866 Vetelistä työtodistuksen Savonlinnaan), 10. 12. 1842 Anna Liisa (muutti 1862 Vetelistä Halsuan Kalliokoskelle, missä vihittiin samana vuonna), 23. 1. 1845 Matti (muutti 1866 Vetelistä Halsualle), 30. 5. 1847 Antti (muutti 1866 Vetelistä Halsualle), 7. 1. 1850 Kreetta Sofia (»Fiia», kanteleensoittaja, muutti 1869 Vetelistä Leppävirran pitäjään), 5. 3. 1852 Kalle (kuoli Vetelissä 10. 4. 1857), 18. 1. 1854 Heikki Kustaa (kuoli naimattomana 1. 2. 1922), 8. 3. 1856 Matilda (kuoli 7. 4. 1857) ja 28. 4. 1858 Toini Matilda (muutti 1876 Leppävirran pitäjään).

Vastanaineina Kreetta ja Joonas asettuivat ensin lyhyeksi ajaksi jälkimmäisen kotiin Taneli Huntuksen antaessa sitten poikansa asuttavaksi erään mökin maineen. Pian nuoripari muutti kuitenkin viljelemään elatusvelvollisuuden rasittamaa osaa Kreetan vanhempien maista sekä muutaman vuoden kuluttua edelleen mäkitupalaisiksi Kälviälle. Sieltä rauhattoman perheen tie johti vuonna 1848 vuorostaan Veteliin, pappilan Haaga-nimiseen torppaan, täältä seuraavana vuonna Luoman taloon (Läspän numeroa) ja 1850 samassa pitäjässä sijaitsevan Haapasalon kruununtilan haltijoiksi. Vuonna 1856 Haapasalot, jota nimeä Kreetta käytti Topeliuksen aloitteesta v:sta 1853, asuivat taas Haagan torpassa, 1863 tai 1864 pappilan toisessa, Krintilä-nimisessä torpassa, ja 1869 perhe otti muuttokirjan naapuripitäjään. Halsuan seurakunta kuitenkin palautti sen anomukseen suostumatta. Haapasalot asettuivat siitä huolimatta Kalliokoskelta ostamalleen tilalle lunastaen siihen vielä lisämaita. Täällä perhe asui noin neljän vuoden ajan.

Katovuodet, perheen lapsiluvun jatkuva kasvu ja aviomiehen kykenemättömyys säännölliseen työntekoon olivat ne tekijät, jotka johtivat Kreetta Haapasalon kiertävän kansantaiteilijan vaivalloiselle tielle. Mutta ilmeisesti myös Kantele-Kreetan oma levotto-

Mi- nun lei- pä- ni pie- niin on pan- tu, le- vi-
 Lap- se- ni mi- nun ko- ti- a niin
 tet- ty niin le- vi- äl- le, jo- ta mi- nun täy- tyy
 huo- nol- le hoi- rol- le jäi, kun mi- nun täy- tyy
 koo- ta pe- le- vol- la ja mur- heel- la.
 läh- te- ä ym- pä- ri maa- ta näin.

Elatusta hakemaan
 kuin lintu pojilleen
 siksi, että he joituisi
 kerran omille siivilleen.

Ennen minä vetäisin
 vaikka kiviä kelekasa,
 ennenkö minä kävisin
 näisä herrain hoveisa.

Eikä tämä raskahaksi
 käsilleni käy,
 vaan mun sydämelleni,
 joka ulospäin ei näy.

Itku se oli minulla
 aina vuorovärsynä,
 kun minä ylösajattelin
 näitä tiellä käyresä.

Minä luotan Luojan päälle,
 joka voi minua lohruttaa
 ja iliman mitään vaaraa
 taas kotiani johrattaa.

Kreetta Haapasalon 1850-luvun alussa sepittämä laulu, jonka hänen halsualainen ystävänsä Sofia Simoinen (o.s. Purola, s. 1859, k. 1944) esitti kirjoittajalle v. 1941. Laulun sanat julkaistiin Kreetan sanelemina jo v. 1853 (Suometar n:o 5).

muus ja esiintymishalu ajoivat häntä jatkuviin kaupunkimatkoihin. Sama rauhattomuushan näkyy perheen monissa muutoissa. Läheisessä Kokkolan kaupungissa aloitettua tunnustelua, jossa yhden iltapäivän soittokierroksella kertyi toistakymmentä ruplaa, seurasi ensimmäinen tuottoisa matka etelään. Säästyneistä 275 hopearuplasta oli yksinomaan Helsingin tuliaisia 212 ruplaa.

»Täydellisen kansanlaulun uskaltautuminen koko kauneudessaan ja omalaatuisuudessaan» pääkaupungin koteihin ja saleihin oli hätkähdyttävä uutuus, johon julkinen sana kiinnitti v:sta 1853 lähtien jatkuvasti huomionsa. Kreetan matkoja seurattiin suurella myötätunnolla ja hänen menestyksestään iloittiin, ehkäpä enemmän etelän kaupungeissa kuin omalla kotipaikkakunnalla¹. Ajan sanomalehdistä on poimittavissa kymmeniä selostuksia soittavan ja laulavan pohjalaisvaimon vaikuttavista esityksistä monissa kaupungeissa:

Kokkolassa	1851—52	Turussa	1860
Uudessakaarlepyyssä	—	Raumalla	1860
Pietarsaaressa	—	Tukholmassa	1860
Raahessa	—	Kuopiossa	1863
Oulussa	—	Viipurissa	1863
Jyväskylässä	1852	Haminassa	1863
Tampereella vuodenvaihteessa	1852—53	Loviissassa	1863
Hämeenlinnassa	1853	Porvoossa	1863
Helsingissä	1853	Helsingissä	1863
Mahdollisesti Lappeenrannassa ja Viipurissa	1853	Turussa	1863
Mikkelissä	1853	Porissa	1863
Tampereella	1855	Helsingissä	1864
Raumalla	1855	Kuopiossa	1865
Porissa	1855	Joensuussa	1865
Uudessakaupungissa	1855	Käkisalmissa	1865
Turussa	1855	Pietarsaaressa	—
Kuopiossa	1856	Vaasassa	1866
Helsingissä	1857	Kuopiossa	1866
Porvoossa	1857	Kajaanissa	1867
Loviisassa	1857	Haminassa	1867
Viipurissa	1857	Porvoossa	1868
Pietarissa	1857	Kuopiossa	1871
Mikkelissä	1857	Joensuussa	1874
Raahessa	1858	Kuopiossa	1875
Pietarissa talvella	1858—59	Jyväskylässä	1887
Viipurissa	1859	Viipurissa	1887
Vaasassa	1859	Kuopiossa	1888
		Tampereella	1888
		Jyväskylässä	1890

¹ Muistitieto kertoo monien veteliläisten paheksuneen Kreetan matkoja, joiden takia perheen arveltiin jäävän tarpeellista hoitoa vaille.

»Kantele-Kreeta» sekä hänen lähimmät avustajansa. Oikealla halsualaisen soittajasuvun kuuluisin edustaja »Soitto-Sanna» (Sanna Purolo, s. 1851, k. 1891) ja vasemmalla edellisen tytär Kreeta Sofiia Räsänen (o.s. Haapasalo). Kuvattu Jyväskylässä 1887. E. Ala-Könnin kokoelmat.

Kreetan kantele ja laulu, jota hän itse säesti, kaikui kodeissa, kouluissa, pienissä seuratilaisuuksissa, juhlissa, konserteissa, laulujuhlilla, maanviljelysnäyttelyissä, vieläpä markkinoilla ja ravinto-

loissakin. Kuuluisa pohjalaisvaimo nähtiin neljän vuosikymmenen kuluessa kanteleineen milloin Kajaanin ja Anianpellon markkinoilla, milloin Porvoossa Runebergin koulutupaan järjestämissä konserteissa, kaikuipa suomalainen kansanlaulu Tukholman kuninkaallisessa teatterissa ja Pietarin ylhäisaatelisten ja sotaherrojen saleissa.

Perheen lapsisarjan seitsemäs jäsen, Fiia-tytär tuli yhteisillä esiintymismatkoilla äidilleen niin läheiseksi, että tyttären muuttua 1869 nuorikkona Leppävirran pitäjään Kreeta ja Joonas siirtyivät kahden lapsensa (Matti ja Tilda) kera vuokratilalle läheiseen Varkauteen. Aviomiehen kuoltua iäkäs kanteleensoittajamme muutti vielä saman tyttärensä, Kreeta Sofia Räisäsen mukana Jyväskylään, vaikka hänen nimensä olikin jatkuvasti Vetelin seurakunnan kirjoissa. Lähes 80-vuotiaan kansantaiteilijan vaivalloinen, mutta paljon herkkää ja harrasta kauneutta sisältänyt elämä katkesi Jyväskylässä 29 päivänä maaliskuuta 1893 ja hänet haudattiin kaupungin vanhaan hautausmaahan 3 päivänä huhtikuuta.

Kreeta Haapasalon ohjelmistoon kuului hengellisiä lauluja sekä laulu- ja tanssisävelmiä, osaksi omiakin sepitelmiä. Viimeksimainituista oli kaksi laulua hänelle erityisen läheisiä, nimittäin »Minun leipäni pieniin on pantu» ja »Mun kanteleeni kauniimmin taivaassa kerran soi», jonka Ilmari Krohn tallensi häneltä Varkauudessa vuonna 1890. Laulun »Voi tämän asian katkeruutta, jota minun täytyy nyt valittaa» Kreeta lienee sepittänyt epäonnistuneesta lemmensuhteestaan, laulussa »Onni on ollut mulla ollessani, onni ollut joka kylään tullessani» hän tuo kuuluville ilonsa kokemastaan myötämielestä, ja runsaita esityspalkkioita ihmettelevälle emännälle hänellä oli säkeet »Itkinpä minä silloinkin, kun koitoi läksin, läksin maailmaa kulkemaan, kun tarpeet minua käski».

Kreetan käyttämissä kanteleissa kuvastuu osa kansallisoittimemme kehitysvaiheista. Lapsuudessaan hän näki 7-kielistä käy-

Kaustisen kotiseutuyhdistyksen toimesta pitäjän keskustaan Kappelinkankaalle pystytetty (paljastustilaisuus 4. 7. 1954), Ilmari Wirkkalan muovailema, soittavaa Kreetta Haapasaloo esittävä patsas. Valok. E. Ala-Könni 1961.

tettävän lauluesitysten säästyksessä ja kuusivuotiaana hänen tiedetään näppäilleen jo omaa 6-kielistään. Vetelistä hän lainasi soittimen ensimmäiselle ansiomatkalleen Kokkolaan, vuoden 1853 Etelä-Suomen kierroksella hän helkytti 14-kielistä soitinta ja saman vuoden heinäkuussa 20-kielistä kanteletta Mikkeliissä. Kreetan kanteleissa oli yleensä 20—21 kieltä. Myöhemmin hän käytti —

samoin kuin eräs halsualainen soittajasuku¹ — Lestijärvellä ja Halsualla asuneen Jaakko Östermarkin (s. 1836, k. 1883) tekemiä pyöreäkantaisia kanteleita. Tämä mies on ilmeisesti vaikuttanut paikallisen soitintyyppin, »Kreetan kanteleen», kehitykseen.

Kiertävällä kanteleensoittajallamme oli huomattava vaikutus kansallisromantiikan hengensuunnan vallitsemaan ympäristöönsä, josta Kreetan kokema menestys oli paras todistus. Hänen nimensä voidaan osaksi yhdistää vuosisadan lopulla tapahtuneeseen kanteleensoiton ja -rakennuksen elpymiseen. Viitattakoon tässä vain Keski-Pohjanmaan ja Saarijärven kanteleseppoihin sekä nuorisoseuraliikkeen tätä asiaa edistäviin aloitteihin. Kreetan onnistuneet matkat innoittivat lisäksi monia Perhonjokilaakson kansansoittajia ja -laulajia yrittämään kiertävinä »trubaduureina». Koko joukon viimeinen vesa lienee ollut Korttesjärven aikanaan tunnettu viuluniekka Matti Haudanmaa (s. 1858, k. 1936).

Kreeta Haapasalon saavuttamaa arvonantoa kuvaa myös se, että kansantaiteilijan saapumista tervehdittiin jopa runonsäkeillä² ja kaksi tunnettua taiteilijaa teki hänestä maalauksia. Niinpä hovi-maalari R. W. Ekman valmisti v. 1857 Turussa teoksen, missä Kreeta soittaa tuvassa hartaille kuulijoilleen. Tästä Englantiin ostetusta maalauksesta taiteilija teki 1865 ja 1868 vielä kaksi toisintoa. Edellisen oppilas, taidemaalari Arvid Liljelund valmisti puolestaan myöhemmistä värijäljennöksistä hyvin tunnetun kuvan ikkunan edessä olevan pöydän ääressä soittavasta Kreeta Haapasalosta.

Tänä vuonna tulee kuluneeksi kansantaiteilija Kreeta Haapasalon syntymästä 150 vuotta sekä hänen ensimmäisestä Helsingin-matkastaan tasan 110 ja kuolemastaan 70 vuotta.

Erkki Ala-Könni

¹ Ks. E. ALA-KÖNNI Perhonjokilaakson suomalaispitäjien kansanmusiikki 1800-luvulla. — Kokkolan pitäjän yläosan historia (1961) s. 677—681.

² Åbo Underrättelser 1855 n:o 18.